

művéből válogat, s verseinek mintegy harmadát tartalmazza.

Nagy erénye mindenekelőtt, hogy nem retusálja a költő arcképét, hanem lényegét tekintve Ady igazi képe bontakozik ki ennek alapján. A kötet szigorúan kronologikus rendben közli a verseket. Ez feltétlenül helyes módszer. A verseskötetek és ezen belül a ciklusok művészi koncepcióját egy válogatás természetesen nem tudja megtartani. Különbösen is: a ciklus rendjét csak a költőnek van joga megbontani. Rendkívül helyes elv, a kronologikus rend, különösen az utolsó Ady-kötetet — »Az utolsó hajók«-at — tekintve, amely csak a költő halála után 1923-ban jelent meg. Így természetesen ennek a posthumusz kötetnek a darabjai is beépülnek az időrendbe.

Jobbán érzékelhetővé teszi a fiatal Ady művészi fejlődését is a kronologikus rend. A korai Ady-kötetből csak azokat a verseket tartalmazza, amelyeket maga Ady is felvett az Új Versekkbe. Viszont az időrend lehetővé teszi, hogy valamelyest lássa az olvasó az Új Versekhez vezető fejlődést is. Szigorúan tudományos szempontból különösen nagy használnak jár ezt a kronológiát alaposan szemügyre venni. Fény derül például Ady cikluskomponáló módszerére. Az 1907-ben írt »Szent Lélek karavánja« című verset 1913-ban veszi fel A magunk szerelme c. kötetbe s egyúttal megteszi cikluscím-adó versé is. Ugyancsak ebbe a ciklusba helyezi az 1913-ban írt »Igaz, uccai álmok« c. versét is. Így komponálja meg tehát egyetlen, igazán egészében véve forradalmi ciklusát, amely zömében a közvetlenül 1912. május 23. előtt, vagy után írt verseket tartalmazza. E versek idehelyezése azonban indokolt, és sajátos szint és hangulatot ad a ciklusnak. A válogatás természetesen nagyon helyesen mindkét verset a megjelenés évébe (1907—1913) helyezi el. Ez a kronologikus elhelyezési rend tehát lehe-

tővé teszi, hogy Ady fejlődési képe rendkívül plasztikusan bontakozzon ki előttünk.

Annak ellenére, hogy a kötet lényegében helyes és igaz képet ad Adyról, sajnálattal kell megállapítanunk néhány nagy, vagy bizonyos szempontból jellemző vers kimaradását. Ady korai versei közül kimaradt: »A könnyek asszonya«, »Meg akarlak tartani«, »Elűzött a földem«, »A vár fehér asszonya«, »Búgnak a tárnák« s későbbiek közül: »A könnyek haszna«, »A mentő glória«, »Álmodik a nyomor«, »A menekülő Élet« —, hogy csak a legnagyobbakat említsük. Természetesen nem kívánhatunk teljességet a válogatástól, de úgy érezzük, hogy az említett versek Ady fejlődési képének is jellemző darabjai. »A könnyek asszonya« és a »Meg akarlak tartani« például jellemzően mutatják a fiatal Ady sajátos stílusát, jelzőit, ahol az érzelmek izzása valóssággal megolvastja a szavakat. (a »csókos valóság« s ehhez hasonló összetételek). »A könnyek haszna« a szocializmushoz való közeledésnek érzelmi mozzanataira derít fényt, »A menekülő Élet« emellett, hogy művésziileg is nagy vers, Ady gondolkodásának sokrétűségét, mélységét is feltárja, valamint fejlődésének egy szakaszára is fényt vet. Hiányoljuk végül, hogy az 1912-ben írt »Margita élni akar« c. verses regénykísérletből egy-két jellemző részletet nem mutat be a válogatás. Idekíváncskozott volna a kezdőének egy része, vagy a századeleji fővárost és irodalmi életet megelevenítő strófák. Végül két filológiai pontatlanságot szeretnénk szövegezni. Az 1914-ben megjelent »Fáradtan biztatjuk egymást« c. verset 1913-ba, az 1915-ben megjelent »Vallomás a szerelemről« c. verset 1914-be sorolták be.

E fogyatékosságok megemlítése ellenére is elmondhatjuk, hogy ez a válogatás végre az igazi Ady Endrével ismerteti meg népünket.

Varga József

MEGJEGYZÉSEK A CSILLAG 1953-AS ÉVFOLYAMÁRÓL*

Múlt év őszén a Központi Előadói Iroda ülésén a Csillagot éles, jogos bíráló érte. A felszólalók közül többen foglalkoztak azzal, milyen felelősség terheli a Csillag szerkesztőségét az irodalmi életben elburjánzott káros jelenségek miatt. A bíráló óta eltelt esztendő során a Csillag jelentősen megváltozott, gazdagodott, tartalmasabb, olvasmányosabb lett, rálepett arra az útra, hogy betöltsen eredeti funkcióját, valóban vezető, irányító orgánuma legyen mai irodalmi

életünknek. A Csillag ma már nemcsak névleg reprezentatív folyóirata irodalmunknak, az 1953-as év elejétől színesebb, érdekesebb anyagot nyújt olvasóinak. Ez a gazdagodás eszmei jellegű: az előző évi számok sokszor sematikus, nem egy esetben szektáns szellemével szemben merész, nagyvonalú szerkesztési politika eredményeire figyelhetünk. S ez annál jelentősebb, mert a Csillag felfrissülése irodalompolitikánk általános irányának megváltozása előtt ment végbe, ill. kezdődött el.

* Vitaindító beszámolóként elhangzott a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelv-és Irodalomtudományi karának Magyar Irodalomtörténeti Intézetében, 1953. október 24-én.

A szépirodalmi anyag megpepszülése, az új arcok feltűnése még abban az időben kezdődött, amikor az irodalmi élet egészét némileg merően értelmezett óvatosság bémított. A Csillag „előreszaladását” a kormányprogram igazolta ugyan, mégsem egyértelműen csak pozitív eredményeket hozott az új szerkesztői munka. A Csillag nem vonta le vagy nem akarta levonni akciójának összes következményeit, sok esetben, elsősorban elvi kérdésekben elmulasztotta a nyílt állásfoglalást. Így jött létre az a helyzet, hogy a folyóirat nem tudott egészében megnyugtató választ adni azokra a kérdésekre, amelyeket önmaga vetett fel. A késő maradt olyan válaszokkal, amelyek éppen az új vezetés szelleméből várhatók lettek volna. Az előrehaladás, a színvonalemelkedés szembeszökő és nagyon sok ígérettel biztató. Új szellemről, megváltozott arculatról beszéltek, anélkül, hogy valamiféle szakadékok feltételeznék a múlt és ezévi Csillag között. Folyóiratunk az Írókongresszus óta az Írószövetséget képviseli, s mai irodalmi életünk vezetésére hivatott. Ezt a nagy kulturális szerepet most kezdi betölteni, az eddigi sok tekintetben formális szerepe most telítődik hatékony tartalommal.

A Csillag szépirodalmi és irodalompolitikai súlyának megnövekedését két egymással összefüggő jelenség mutatja leghatározottabban. Az egyik: törekvés irodalmunk nemzeti egységének további megerősítésére, a másik: szabad tér biztosítása különféle irodalmi irányzatok harcának. A szerkesztési politikának ez a tendenciája egybehangzik a Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusán Révai József által kifejtett irányvonallal:

»A klikkszellem gátolja annak a kulturális egységfrontnak a kialakulását és megszilárdulását, amely a művészet, a tudomány terén megfelelője a népfrontnak, a pártunk által vezetett nemzeti egységnek. Nyílt, elvi viták, szabad, elvi bírálat és kulturális nemzeti egység: ezt a hármas és mégis egységes feladatot kell szem előtt tartanunk, kulturális, elsősorban művészeti életünkben.«

A szerkesztési politika biztonságáról vall az, hogy az irodalom nemzeti egysége és az irányzatok harca nem különváltan, nem önmagában, mintegy öncélú szerkesztői gondolatként jelent meg, hanem a pártos irodalomért való harc részeként. Azzal, hogy a Csillag tágitotta kereteit és nem riadt vissza egy-egy újszerű, sajtósági írói, költői szemlélettől, alkotómódszertől, nem adta fel a szocialista realizmusért, a pártos irodalomért folytatott szívós eszmei küzdelmet. Ellenkezőleg, éppen ezzel serkentette a legmegfelelőbb módon, mondhat-

juk: az irodalomhoz leginkább illően a pártos művészet további kibontakozását, így domborodott ki meggyőző erővel, hogy a Csillag főáramában a szocialista realista alkotások igényével föllépő művek állnak. Nem eszmei kapitulációt, hanem művekben mérhető előrelépést hozott az új szerkesztés jelenlegi viszonyainkat konkrétan fölmérő irányító munkája. Elegendő említeni — anélkül, hogy teljesség volna a célunk — Aczél Tamás, Benjámin László, Kónya Lajos, Kuczka Péter, Méray Tibor, Sarkadi Imre, Szabó Pál, Szeberényi Lehel, Urbán Ernő Csillagban megjelent újabb munkáit.

Az utóbbi időben egy sereg olyan íróval találkozunk a Csillag hasábjain, akik régóta nem publikáltak semmit. Az irodalom különféle tájairól jöttek ezek az írók, a Csillag szerkesztősége olyan ereket kapcsolt be irodalmunk vérkeringésébe, amelyek hosszabb, rövidebb időre, világnézeti és egyéb okok miatt eldugultak. A Csillag e kezdeménye előtt is ismeretes volt, hogy »útitárs« írókra szükség van, méltányolni, támogatni, segíteni kell a becsületes szándékokat, a népi demokráciához őszintén közeledő, a néppel való találkozás útját kereső írókat, de az útitársakkal valahogy úgy volt irodalompolitikánk, hogy működtek »jól bevált«, »biztos« útitársak s nem igen keresték a lehetőséget, hogyan lehetne a meglévő kereteket — az elvek feladása nélkül — minél szélesebben támogatni. A megszólaltatott írók máris új tartalmakat, új művészi színeket jelentenek. Megszólalt a tanulmányíró Németh László, a műfordító Szabó Lőrinc, Áprily Lajos; versekkel jelentkezett Jankovich Ferenc, Berda József, Takáts Gyula, Weöres Sándor; olvashattuk Tamási Áron regényrészletét, illés Endre tanulmányát stb. Az újra megszólaló írók egyes nézeteivel, stílusbeli felfogásával lehetne vitatkozni — talán a Csillag is vitakozhatott volna —, de most nem ez a legfontosabb. Elsősorban az az öröndetes, hogy a szerkesztőség a szűkkeblű módszereket elvetve, bátran kezdeményez; kezdi megvalósítani, a gyakorlatba átvinni a Pártnak azokat az irodalmi célkitűzéseit, amelyek az utóbbi időkben háttérbe szorultak.

De nem tehetne-e a Csillag többet is ennél? Igaz, hogy ez a kérdés nemcsak a Csillagot illeti, vonatkozik ez egész irodalompolitikánkra, egész irodalmi életünkre, s ha mégis a Csillaghoz fordulunk, tesszük ezt eddigi munkája biztató sugallatára. Kimerítette-e a Csillag az összes lehetőségeket, nincsenek-e írók, költők, akiknek megszólaltatása reménytelül kecsesgetne? Gondolok Sinka Istvánra, aki a múltban sajátos tehetségét, népi erejét és eredetiségét nem tudta megóvni az egész költészetét mélypontra sodró világnézeti fertőzésektől — ma nem találhatna vissza a néphez? Nem ismerem Sinka jelenlegi

körülményeit, de bizonyos, hogy azok az okok, amelyek részben indokolták világnézeti eltéréseit, ma már nagyobbrészt Sinka szempontjából is megszűntnek tekinthetők. Ezek az okokon a népies tábor ideológiai bizonytalanságát, Sinka társadalomból való kirekesztettségét értem. E kérdés jogossága abban rejlik, hogy Sinkának olyan értékes alkotásai is vannak, amelyeket számon kell tartanunk, költészetére nemcsak a parasztság romantikus felnagyítása, az elmitizált, eltorzított politikai perspektíva a jellemző, hanem az is, hogy az igazi költő teremtettségével szólaltatja meg a szegényparaszti világ nyomorúságát.

Rá kell térni Nagy Lajos esetére is. Nagy Lajost a múltban radikális, soha meg nem alkívó demokratizmusa miatt hátrébe szorította a hivatalos irodalompolitika, inkább csak egy szűkebb kör ismerte s szerette, és egész életművének kiteljesítéséhez éppen egy megértő és előrelendítő olvasóközönség s irodalmi közvélemény kellene. Nagy Lajos az utóbbi időkben nem kapta meg a megérdemelt szerető támogatást; a Csillagközölte két novelláját s ez bizonyára biztosíték arra, hogy Nagy Lajos állandó olvasói lehetünk. Megemlíthető ugyancsak kérdő hangszállyal, Füst Milán is, mert a költő Füst Milán hosszú ideje hallgat. Részben az elmondottakkal függ össze, hogy a Csillag különböző irodalmi irányzatok, stílusok színterévé kezd válni. Benjámin László, Kónya Lajos, Tamási Lajos, Simon István és mások mellett Vas István, Jankovich Ferenc, Takáts Gyula, Sipos Gyula versei tűnnek fel, Urbán Ernő és Aczél Tamás prózája mellett Nagy Lajos és Tamási Áron elbeszélése, ill. regényrészlete. Arról nem lehet szó, hogy a Csillag gazdagodását csupán a bemutatkozó új arcokon mérjük — bár ez is feltétlenül jelentős eleme. A gazdagodás mélyebb értelműnek mutatkozik, s a régi költők alkotómódszerének, témaválasztásának változatosságában is megfigyelhető. Egyetlen példát ragadok ki: Kónya Lajosnak az októberi számban megjelent versei észrevehetően olyan költői keresésről tanúskodnak, amelynek eredményei a költői szemlélet tágulásában, a nyelv merészebb kezelésében máris felfedezhetőek. Tematikai, stílusbeli élénkséget hoznak Vas István, Jankovich Ferenc, vagy akár a fiatal Boda István versei — a neveket itt is lehetne még tovább sorolni.

Gazdagodott a Csillag a műfajok terén is: a szerkesztőség az utóbbi időkben igen energikusan meghonosított egy szórványosan már korábban is jelentkező műfajt, az ú. n. széljegyzetet. A megjelölés látszólagos igénytelensége mögött nagyon hasznos és nagyon tanulságos tartalmak rejteneznek. Ezek az írások nem lépnek fel a tanulmány vagy a

kritika rendszerező, összefoglaló, bíráló igényével, kötetlen formában, közvetlen előadásban tájékoztatnak az írói alkotóműhely belsőbb ügyeiről, aktuális és fontos irodalmi kérdésekről stb. Olyan cikkekre gondolok, mint Szabó Pál: Munkák és napok, Aczél Tamás: Vihar Ferkó, Harcos politikai költészetet, Németh László: Munka közben, Urbán Ernő: Néhány szó a szatírról, Örkény István: Margóra, Pándi Pál: Kritikai jegyzetek stb. A széljegyzet a gyors reagálás, az éles polémiák, a legváltozatosabb tartalmak műfaja, s mint ilyen persze nem mint műfaji kuriózum fontos. Az írói alkotófolyamatot ábrázoló széljegyzet pl. igen fontos lehet, már amiatt is, mert az írói alkotófolyamat kérdéséről alig találunk megnyugtató marxista írást, s ha az író elmondja anyaga művészi formálása közben szerzett tapasztalatait, nehézségeit s örömeit, a a kritikusknak, olvasónak egyaránt tanulságos, mert finomabb részletekre hívja fel a figyelmet, közelebb enged a műhöz, mélyíti a kapcsolatot az író és olvasó között. Emlékeztetek pl. Somogyi Árpád vagy Mészöly Dezső jegyzeteire. Bármennyire érdekes és fontos azonban a széljegyzet —, nem lehet egyeduralkodó, nem helyettesítheti a kritikákat. Nem is követeli magának ezt a megtisztelő jogot, inkább a szerkesztőség ruházza rá szinte tudtán kívül. A széljegyzetek és a kritikák közti aránytalanságon a szerkesztőségnek változtatnia kell.

Az különösen örvendetes, hogy az irodalommal határos művészetek, tudományok is hírt adhatnak magukról a Csillagban. A Csillag tudatosan tágtítja köreit: képzőművészeti, történeti, nyelvművelési tanulmányok, cikkek jelennek meg egymás után. A színikritikák hiánya viszont feltűnő.

Helyet ad a Csillag a fiatal költőknek, Boda Istvánnak, Csoóri Sándornak és másoknak. Külön említésre méltó, hogy a szerkesztőség felújítja a felszabadulás előtti folyóiratok módszerét: egy-egy költőtől egyszerre több verset közölnek.

Összefoglalóan: a Csillag gazdagodása, sokszínűvé válása egyben szemiatizmus elleni harc eredményeit jelzi. Nem azt akarom mondani, hogy szemiatikus vers vagy prózai alkotás már egyáltalán elő sem fordul a Csillag lapjain. Ezekre a szemiatikus alkotásokra nem is volna nehéz dolog rámutatni. A szerkesztésben megnyilvánuló friss törekvések azonban egyre inkább uralkodókká válnak.

A referátum elején szó volt arról, hogy a Csillag színvonalának emelkedése korántsem problémamentes. Amellett, hogy hangsúlyozzuk a Csillag nagy eredményeit — elsősorban ez a jogosult —, azokat a fogyatékoságokat is meg kell mutatni, amelyek a sok tekintetben gazdagabb tartalom szomszédságában még fokozottabban tűnnek elő. Teljesnek és

megnyugtatónak azért nem érezhetjük a színvonal emelkedését, mert hiányzik még az egységes kép, az új törekvések összefoglalása, nyílt feltárása. Maga az említett tény — az »új« írók, költők bemutatkozása — elvi magatartást jelent, de a Csillag inkább sejteti az elvi alapot, a válasz eldöntésével, a megoldással az olvasóra hagyatkozik. Nem új programot várunk a Csillagtól, mert a program nem változott, nem változhatott. De a szerkesztői gyakorlat mutatja: több ponton módosult a programhoz vezető út megítélése. A Párt- és Írókongresszus által elérendő célként felvetett követelés, hogy legyen nyílt, őszinte harc az irodalmi irányzatok között, megvalósulóban van. Egy sereg új s nem egy esetben bizonyára művészi is eredménnyel járó írói szemlélet, stílusfelfogás bukkant fel. A Csillagnak irodalmunk ilyen megpezsdítésében elsőrendű szerepe van, folyóirataink közül elsőnek nyitotta tágra kapuit — nem az ellenséges irányzatok, hanem a jószándékú, őszinte, becsületes közeledések előtt. Azonban az irodalom nemzeti egysége felé való törekvés, valamint a különféle irányzatok nyílt határozott elvi alapjának megfogalmazásával mindezekig adós maradt a Csillag. Ez az eljárás — merész kezdemény a szépirodalmi, s széljegyzet-rovatban, csönd a kritikai rovatban — Sötér István szavaival — legtalálékosabban »óvatos duhajkodásnak« nevezhető.

A Csillag egyik legsúlyosabb fogyatékosága az, hogy a kormányprogram és az irodalom összefüggéseinek feltárására éppen csak nagyon távoli kísérletet tett, különben szó nélkül ment el az egész ország életében hatalmas fordulatot hozó határozatok mellett. Az a merész új színekét bemutató szerkesztői politika, amelyről az előbb szó volt, egy tágasabb s mondjuk ki: szabadabb irodalmi léggör megteremtésével a kormányprogram értelmében munkált már hónapokkal a program elhangzása előtt. De közvetlen módon. A szépirodalmi rész »merészsége« állandóan csak fokozódik (Veres Péter, Laci c. kisregénye. Örkény István regényrészlete). Nem is erről van most szó — e biztató jelenségek elméleti megalapozása hiányzik, s a kritikai munkában való érvényesítése, azaz: a közvetlen, nyílt beszéd. Mert újra nagyon időszerű, most fokozottabban talán, mint Nagy Imre és Rákosi Máttyás beszéde előtt a Pártnak az a követelése, hogy legyenek »nyílt, elvi viták«, legyen »szabad, elvi bírálat«. A kormányprogram elhangzása óta három száma jelent meg a Csillagnak, de egyik számban sincs meg a jele annak, hogy vezető irodalmi folyóiratunk megkezdte volna ezt az elméleti, kritikai munkát. Mindenki érzi, mindenki tudja, hogy a látványos »minden rendben van« felszín korántsem mutat igaz képet, nem azt jelenti, hogy

valóságosan is minden rendben volna. Igaz, a Csillag következetes hallgatása nem kivételes jelenség, egyéb irodalmi folyóirataink hasonló benuhátságban szenvednek. Csodálkozni lehet azon, hogy a kritika ilyen nagy jelentőségű fordulatot sórványosan, biztos védőállások messzeségéből kommentált csupán s inkább az írók voltak azok, akik több nyilatkozatot, elmefuttatást adtak közre ebben a kérdésben. Így mindjárt a kormányprogram elhangzása után az Irodalmi Újság közölte Szabó Pál vezércikkét. Szabó Pál ebben az egyetlen cikkében nem tisztázhatta mindent, nem is az elméleti kérdések megoldásának az igényével lépett fel: szép cikke az írónak a nép iránti hűségéről, helytállásáról, fokozott felelősségéről vall. Kónya Lajos és Örkény István azonban bátrabban és mélyebben nyúltak bele az égető kérdésekbe, mint azt eddig kritikásaink tették.

Mit tett a kritika?

A Szabad Népből megjelent bírálat Szeberényi Lehel Hét nap c. kisregényéről az első olyan írás, amely a kormányprogram és az irodalom viszonyával foglalkozik egy konkrét mű kapcsán. Nyomban hozzátehetjük, nem szerencsés módon, nem olyan módon, hogy a kérdések előrevitelét segítette volna. A Hét nap nem hibátlan alkotás, azok a hibák, amelyeket a bírálat említ, megvannak a műben. Itt az a sajnálatos eset történt, hogy a cikk olyan igénnyel kéri számon az írótól műve fogyatékoságait, mintha az ábrázolás hasonló jellegű tökéletlenségeit a kormányprogram előtt is ugyanolyan módon fel tudta volna, vagy fel akarta volna tárni. A kritika világosan kimondja, hogy valami új kezdődött az író nagyobb felelőssége, az »igazat írni« parancsnak mélyebb megszívlelése. Ezt az álláspontot lehet helyeselni. Helyeselhetjük, ha a kritika azt mondja az írónak, hogy ismerje meg minél jobban, teljesebben a nép életét s ne riadjon vissza a nehézségek ábrázolásától. Az önkritikai hang hiányzik a cikkből: nemcsak az író, de a kritikus is felelős azért, és nem kis mértékben, hogy a Hét nap írója egy-két esetben az ábrázolás sematikus, hamis útját választotta. Mivel a kritika kritikájának leghalványabb gondolata sem csillant fel, a cikk írói egy félrevezető folytonosság látszatát keltették: mintha a kritika mindig ilyen szempontok szerint folytatta volna működését. Ezt senki sem hitte el. Nagy Péternek az Irodalmi Újságban Csoóri Sándorról megjelent cikke szintén nem járult hozzá a helyzet megoldásához. E két cikket kívül alig említhetnénk valamit. A Csillagban közölt Simó-Keszi vitának a lektorok és írók viszonyáról, Pándi kritikái jegyzeteinek szintén nem volt az összes főkérdéseket átfogó igénye.

A Csillagnak, mint reprezentatív irodalmi folyóiratnak meg kellett volna kezdenie az

általános-elvi jellegű cikkekben és a kritikai gyakorlatban egyaránt ezt a felelős munkát. Elvi jelentőségű vitáinkról megnyilatkozásokra égető szükség lett volna, mert nyilvánvaló, senki sem foghatja fel a kormányprogramot, az ország gazdasági, társadalmi életében végbemenő fordulatok előidézőjét olyan varázsvesszőnek, amely az irodalomban automatikusan érezteti hatását. A kormányprogram sem a szocialista realista irodalom esztétikáját, sem az irodalom pártosságát egy pillanatra sem tette kétségessé. Arra lett volna szükség, hogy a párt által kitűzött helyes irányvonalat irodalompolitikai konstellációk, kritikai tevékenység, csökkent írói felelősségtudat, a szocialista realizmus egyes tételeinek túlhajtott vagy helytelen, hamis kezelése hogyan torzították el s ezek a nagybárá irodalom-politikai jelenségek hogyan hatottak vissza, hogyan tükrözödtek az írói alkotásokban.

A Csillagnak ez a mulasztása azért súlyos, mert irodalmi életünk főereje a döntő pillanatban magára hagyta az irodalmi életet hallgatásával.

Ha a kritikai rovatnak aránylagos szegénységéről szólunk, jelentős részben erre a mulasztásra gondolunk. De ettől eltekintve is: a kritikai rovat nem ér fel a Csillag egyéb területeinek gazdagságához. Jellemző, hogy több jelentős műről nem vett tudomást: az Ozorai példával egyetlen cikk sem foglalkozik, hiányzik Illés Béla Honfoglalásának a bírálata, nem találjuk az utóbbi időkben megjelent kiemelkedő szovjet regények kritikai méltatását sem. A tanulmányokat tekintve az egyik legértelmesebb szám az áprilisi volt (Jermilov, Bóka László, Ortutay Gyula, Végvári Lajos, Major Máté tanulmányai jelentek meg ebben a számban).

A kritikai rovat viszonylagos gyengeségét csak aláhúzta Bodnár György Déry Tibor: Simon Menyhért születése c. kisregényéről szóló bírálata. Bodnár György cikkének hibáit Pándi Pál az októberi számban kitűnően elemezte. A Csillag annak idején megjegyzés nélkül, tehát helyesléssel közölt egy olyan írást, amely azzal kezdte, hogy Déry Tibor a Simon Menyhérttel »előrelépett, de még a régi úton.« Bodnár György megrágalmazta az író törekvéseit, mert eltorzította az egész mű tendenciáját. Déry már egyáltalán egy helytelenül rossz irányba felnagyított, megnövesztett kritikai zuhatagból messzemenően téves következtetéseket vont le. A Fehér pillangó vita során kijelentette, hogy egyesek azt követelik, az író »írja meg, ami legyen és nem azt, ami van.« A Fehér pillangó vitának ez az eltorzítása, amely mindenekelőtt a hozzászólások torzítását összegezte, oda vezetett, hogy Déry Tibor egyes írásaiban került minden pátoszt, lelkesítő szenvedélyt, egy keresetten

pátosztalan, szürke mindennapiságot ábrázolt. A Simon Menyhért születése valóságos, szocialista életünkre jellemző helyzetből kinövő humanizmusa, forró szenvedélye éppen hogy írói áttörést jelentett a nagy, patetikus témák irányában.

Az Almáskert-vitába is bekapcsolódott a Csillag, azonban Urbán Ernőnek e cikke egy sereg kérdést nyitva hagy, éppen az esztétikaiakat. (Bár az sem hihető, hogy Veres Péter szatírájából a támadó él hiányzik, a szatíra elengedhetetlen vonása: a harag, az indulat a rosszal, az ellenséggel szemben.) Urbán Ernő a szocialista realista szatíra igényét hirdeti, de nem ad konkrét elemzést róla. A szocialista szatíra megkívánja a rossz pozitív cáfolatát: pozitív figurát kíván. De bizonyára nehéz írói feladat a pozitív figura élő, valóságos, meggyőző ábrázolása olyan közegben, amely telítve van a felháborodás, a gúny, a nevetetés sokszínű elemeivel. Az a veszély vár az íróra, hogy a pozitív figura kellő művészi erő híján elvont morális oktatás szöcsöve lesz. A szatírban a negatív figurák, a jellemek az író torzító-nagyító eljárásáról ismerhetők fel. A gúny feyverével torzító-nagyító módszer olyan atmoszférát teremt, amelyben az író művészi-formai nehézségei e torzításoktól mentes pozitív figura kibontakoztatása közben kerülnek napfényre.

A Csillag kritikai vonalának problematikuságát jelzi Hegedüs Géza az Irodalmi Újság augusztus 15-i számában megjelent »Érdekeesebb irdodalmat — és demokratikus kritikát« c. cikkének Csillagbeli visszhangja. Hegedüs Géza kétségtelenül eltúlozza a kritikáról szóló megállapításait, de a súlyosabb hibát nem itt, hanem az irodalom jellegéről, funkciójáról szóló részben követte el. Az irodalom nagy nemzet-pedagógiai szerepe felett nem lehet ilyen hangnemben humorizálni. Így ír Hegedüs Géza:

»Mert egyetlen egyet ne feledjünk el, író és kritikus elvtársaim, hogy a jó könyv ugyan nemcsak gyönyörködtet, hanem szolgálja a haladást, tudatosít, nevel, oktat ésatöbbi, ésatöbbi, de nagyon kevés olvasó (és általában igen nagyképű olvasó az), aki azzal nyitja ki a könyvet, hogy »na most egy kicsit tudatosodni akarok«, vagy »na most ettől a könyvtől még haladóbbá akarok válni« avagy »na most elvárom, hogy az író egy kicsit neveljen engem, mert némiképp nevetelen vagyok.«

Az irodalom nevel is, elsősorban nevelnie kell, megengedhetetlen azonban, hogy ezt a szerepét háttérbe szorítsuk az érdekesség, az olvasmányosság túlbecsülésével.

Vannak a cikkekben olyan gondolatok, amelyek érdemes elgondolkodni, bár heves,

indokolatlan túlzások itt is akadnak. Hegedüs Géza felveti a kritika felelősségének kérdését. Azt állítja:

»Kritikánk egyszerűen elfelejtette, hogy az irodalmat a népek, a tömegeknek írják. Ha pedig egy-egy vakmerőbb író mindenek előtt az olvasók igényére gondolt és lázasan kereste a találkozást az olvasókkal, hogy tudván kérdéseiket, azokra feleljen és ne a kritikus-tanítóbácsik számára készítsen írásbeli feladatokat, akkor a kritika egykönnyen rácsütötte a tüzes bélyeget: »a tömegek uszályába került«. A kritika szinte rá akarta kényszeríteni az író, hogy szakadjon el a tömegektől s írjon a kritikának.«

Hegedüs Géza cikkéből ezt a részt idézi Pándi Pál a Csillag októberi számában. Pándi elutasítja Hegedüs Géza állítását, mondván »Hegedüs Géza hangja itt már szinte a rágalmazásig fajul«. Vajjon a hang túlzó élességétől eltekintve nincsen-e igaza Hegedüsnek? A kritika, az átlagkritika nagyban felelős azért, hogy rossz irodalmi közélet kialakulhatott. Pándi azt írja, hogy általánosságban Hegedüs Géza nézeteit sem nem helyeselhetjük, sem nem vethetjük el, mert csak a konkrét vizsgálat jogosult. Egyes kritikák konkrét elemzése is nagyon fontos, a legnagyobb mértékben jogosult Pándi »Kritikai jegyzetei«-nek a módszere is. De ugyanilyen mértékben kívánatosak az általános megállapítások, hiszen nemcsak egy-egy kritikus tévedéseivel állunk szemben, kritikánk egészében is éltek és hatottak rossz tendenciák is. Egyes konkrét kritikák, tanulmányok vizsgálata csak akkor válhat eredményessé, ha megvan az igény a tanulságok általánosítására, ha kiemelkedünk a részletek mégoly kitűnő elemzéséből, s a kormányprogram utáni időszak új feladatainak megoldására törekszünk. Szűkkörű konkrétság éppoly kevesetmondó volna, mint a levegőben lógó, nem a konkrét elemzés talaján felemelkedő általánosítás. Pándi Pál fogalmazásában a »konkrét vizsgálat« némiképpen az egész helyzet áttekintése elé emel akadályt.

Nem történt-e a kritika részéről visszaélés a tipikus pozitív hős fogalmának esztétikai alkalmazása terén? Nem járult-e hozzá a kritika is a tematikus irodalom továbbéléséhez azzal, hogy nem tudta elég színvonalasan képviselni a szocialista realizmusnak a mi korszakunkra vonatkozó megállapításait? A kritikák egy része csak deklaratív harcot tudott folytatni a szematismus ellen, merev, mozdíthatatlan keretekkel frissebb irodalom kibontakozását hátráltatták. Másrészt: a szematismus ellen hadakozva, nem vették észre sok esetben az új élet ábrázolá-

sára törekvő friss, esetleg kezdetleges, mégis biztató szándékokat.

Természetesen ezek a megállapítások nem vonatkozhatnak minden kritikusra és minden kritikára, s nem is lehet csak a kritikára hárítani a felelősség teljes súlyát. De Hegedüs Géza cikkében természetesen igény nyilatkozott meg, túlzásai ellenére, mert elsőnek vetette fel a kritikai s az irodalmi élet egészében megnyilvánuló hamis, káros tendenciák kivizsgálásának a kérdését. A kritikai rovat gyengeségére mutat, hogy nem találkoztunk nagyobb összefoglaló, teljes írói portrét megrajzoló tanulmányokkal.

Említettük már, hogy a Csillag a »kétfrontos« küzdelemből derekasan kivette a részét. Vannak azonban jelek, amelyek mutatják, hogy a szerkesztőségnek ezen a téren még lesz tennivalója. Említsük először Illés Béla regényrészleteit. A Honfoglalás első részének értékeire felesleges volna most figyelmeztetni, a Csillagban megjelent folytatásoknak inkább azokat a művészi gyengeségeit tanulságos idézni, amelyek már az első kötetben is jelentkeztek. A Honfoglalást jellemezte bizonyos vázlatosság, epikai elcsúszás, a valóság leegyszerűsítése. Ennek nem mond ellent a téma egyébkénti gazdagsága, a cselekmény fordulatossága sem. (A vázlatosság mutatkozik pl. az alakok fejlesztésében: Doktor Tolnai Péter »oda-fordulása a néphez« nincs epikusán előkészítve; előfordul, hogy alakjainak nagy belső változásait csupán leírja, de nem ábrázolja. Vázlatosságra mutat annak a tragikus színeket magán viselő helyzetnek kurta elintézése, amikor Kovács Márton egyszerűen kijelenti, hogy alkalomadtán a magyar katonák ellen tudná fordítani a fegyvert.)

Illés Béla egyik legtudatosabban »politikus« írónk. E nagy és sajátos írói erény megnyilvánul műveinek egész atmoszférájában, a típusok kiválasztásában, világnézeti arculatuk megrajzolásában, a konfliktusok élességében stb. Az utóbb megjelent részletekben azonban a dokumentumjelleg az érzékletes ábrázolás rovására erősödik s ezért Illés Béla sajátos írói ereje bizonyos fokig eltorzult: a »politikus« tendencia az alakok életes teljességének kárára mintegy meztelenül, közvetlenül, egyebet kizáróan jelentkezik. Az ábrázolás akkor válik művészig hitelessé, ha a típusok világnézeti arculata a teljes emberi gazdagság részeként jelenik meg.

Másik példának Asztalos Sándor Beloiannis-ról szóló költeményének utóhangja kínálkozik. Asztalos eddigi költeményeit a stílus szenvedélyessége tette egyénivé. Ez a szenvedélyesség mai irodalmunkban sok tekintetben egyedülálló naív, népi-balladás látásmódból fakad, amely kezdettől kétércűnek bizonyult: roppant nagy szenvedélyeket

tudott életre keltetni, de konkrét élményszerűség hiánya miatt a túlfűtött indulatiság sokszor a csúcsponton megfőtt, kifulladt, elvont alpátosszá színtelenedett. Ezt érezzük a Beloiannisz-költemény utóhangjában is.

A Csillag szépirodalmi anyagának más jellegű problémáira hívja fel a figyelmet Örkény István regényrészlete. Elhamarkodott dolog volna egy regényről első megjelent részlete alapján végleges ítéletet formálni, annyi talán megjegyezhető mégis, hogy az író a mai értelmiség erkölcsi alapjainak keresésében a reformkori progresszív polgári-ságig nyúl vissza, onnan eredeztetve a jelen értelmiségének erkölcsi tartását. Nem a témát illeti ez az észrevétel, — hiszen a témáról csak elismeréssel lehet szólni —, hanem azt az írói szemléletet, amely ezen a réven túlnagyítja Bónis alakját. — Gyárfás Miklósnak a Rosenberg-házaspárról írt

színdarabjában a dramaturgiai megoldás látszik vitathatónak.

Hézagos összefoglalásunkból is kitetszik, hogy a Csillag legkevésbé sem közömbös jelenség, ellenkezőleg: mai irodalmi életünk fókuszaként magabagyújtí egy forradalmi korszak jellegetősebb motívumait. Az 1953-as évfolyam sümzmzata izgalmas dokumentuma felszabadulás utáni irodalmunk egyik legérdekesebb fejezetének. Egy sereg kibontakozó új tendencia szemtanúi voltunk, míg végiglapoztuk az 1953-as esztendő tiz füzetét.

Ezek a sok széppel biztató csírák azonban a merészebb elvi kezdeményezés éltető levegőjét áhították. A Csillagnak derekas részt kell vállalnia az új helyzet tisztázásából, munkája enélkül mindig csak félmunka marad.

Beládi Miklós

MIKSZÁTH KÁLMÁN: A FEKETE VÁROS

Mikszáth Kálmán válogatott művei, Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1953, Sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes. Illusztrálta: Szántó Piroska.

Mikszáth utolsó művét, nagyigényű történeti regényét, 1908 okt. 18-án kezdte közölni a Vasárnapi Ujság, a legutolsó igen terjedelmes közlemény 1910 jan. 2-án jelent meg, a folytatások 1909 január—februárjában az író betegsége miatt szüneteltek. Valószínű tehát, hogy Mikszáth ezt a művét is hosszú időn keresztül alakította ki, és a szöveg szinte csak folytatásról folytatásra nyerte végső alakját. Minthogy a nagy író a regény első közlése után néhány hónapra, május 28-án meghalt, s az irodalmi kritika azonnal Mikszáthegész életművének felmérésével került szembe, a regény méltatása, behatóbb elemzése elmaradt. Könyvalakban való megjelenése után, 1911-ben, Sebastyén Károly röviden szólott róla *Regények és regényírók* c. tanulmányában (Magyar Figyelő, 1911, II. 159—162), s Rákosi Viktor életművével és Tormay Cecília *Emberek a kövek között* c. regényével együtt ismertette. Azóta minden összefoglaló Mikszáth-monográfia szól róla, Király István elemzésének terjedelmét és mélységét azonban egyik sem éri el.

Mikszáth szemmel látható becsvágygal készítette és beható történeti tanulmányokra építette *A fekete város*-t, a jelen kiadás utószavában Rubinyi Mózes helyesen emeli ki azt az inspiráló hatást, amelyet történészekből álló baráti köre, főleg Takács Sándor és Horánszky Lajos, gyakorolt rá. Érdeklődési irányuk nemcsak a mélyebb értelmű függetlenségi politika vonalán esett egybe (bár Horánszky éppúgy szabadelvű párti,

majd munkapárti képviselő volt, mint Mikszáth), hanem bizonyos mértékig az anekdotikus történelemszemlélet vonalán is. Ez utóbbi megállapítás főleg Takács Sándorra vonatkozik, akinek egész munkássága apró, sokszor kuriózum jellegű adatok gyűjtéséből és mesteri értelmezéséből, a XVI—XVII. század végvári világának novellisztikus rajzából áll, s erős Bécs-ellenes pátosz fűti át. Horánszky Lajos 1907-ben Bacsfányi-életrajzot jelentet meg, s benne igen nagy teret enged a »felségáruási« per tárgyalásának. Úgy érezzük, hogy mindennek van némi szerepe *A fekete város* szabadságharcos eszmei vonatkozásainak kialakulásában, de abban is, hogy a regény nagyszabású koncepciója ellenére sem tud igazán kiszabadulni a Mikszáth számára oly kedves anekdotikus szerkesztés ölelő karjaiból. Quendel apó háreme vagy a Gyurgyik-keresztelő »kunststückjei« az eszmei mondanivaló seminő interpretációjával nem indokolhatók, s szórakoztató érdekességek maradnak csupán. Az anekdóta Mikszáth egyik nagy erőssége, de egyben művészi korlátja is.

Mikszáth egyébként *A fekete város*-ban áll legközelebb az igazi nagy történeti regényhez: a korszak megválasztása kitűnő, a nagy nemzeti szabadságharc éltető levegője átmelegíti a történetet, amely sajnos, mégsem tud a kuruc kor nagy regényévé lenni. Senki Mikszáthnál élesebben nem látja az idegen abszolutizmus vasmarkában vergődő nemzet kiátástalan helyzetét, a nemzeti